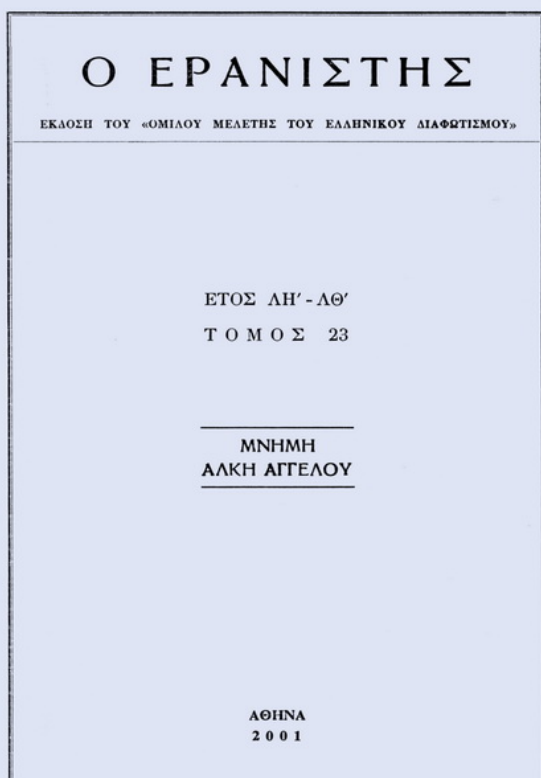

The Gleaner

Vol 23 (2001)

In Memoriam of Alkis Angelou

Κοραής και Ι. Π. Κοκκώνης. Νεότερα στοιχεία για τις σχέσεις τους το 1826

Δημήτρης Γ. Αποστολόπουλος

doi: [10.12681/er.165](https://doi.org/10.12681/er.165)

To cite this article:

Αποστολόπουλος Δ. Γ. (2001). Κοραής και Ι. Π. Κοκκώνης. Νεότερα στοιχεία για τις σχέσεις τους το 1826. *The Gleaner*, 23, 268–282. <https://doi.org/10.12681/er.165>

ΚΟΡΑΗΣ ΚΑΙ Ι. Π. ΚΟΚΚΩΝΗΣ

Νεότερα στοιχεία για τις σχέσεις τους το 1826

ΣΤΗ «ΔΗΜΟΠΡΑΣΙΑ ΣΠΑΝΙΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ, χαρακτηριστικῶν-ντοκουμέντων», που διοργάνωσε στην Ἀθήνα στις ἀρχές Νοεμβρίου τοῦ 2001 ὁ Πέτρος Βέργος, ἐμφανίστηκε γιὰ πώληση μιὰ αὐτόγραφη ἐπιστολή τοῦ Ἀδαμάντιου Κοραῆ πρὸς τὸν Στέφανο Φραγκιάδη με ἡμερομηνία 30 Ὀκτωβρίου 1826.¹ Ἡ ἐπιστολή, πού εἶναι ἀνέκδοτη καὶ ἀθησαύριστη, σχετίζεται με τὴ βοήθεια πού προσέφερε ὁ Κοραῆς στὸν Ι. Π. Κοκκῶνη προκειμένου νὰ δημοσιεύσει τὸ ἔργο του «Περὶ Πολιτειῶν». Ἀνέκδοτα ὅμως καὶ ἀθησαύριστα ἔχουν μείνει καὶ κάποια ἄλλα στοιχεία γιὰ τὸ ἴδιο θέμα, πού σώζονται στὸ προσωπικὸ σημειωματᾶριο τοῦ Κοκκῶνη καὶ χρονολογοῦνται στὴν ἴδια ἐποχή. Ζήτησα τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸν φίλο Πέτρο Βέργο νὰ δημοσιεύσω τὴν ἐπιστολή, ἀνέσυρα τὶς φωτογραφίες πού μοῦ εἶχε παραχωρήσει τὸ 1967 ἡ ἀείμνηστη Μαρία Ἀμαριώτου ἀπὸ τὸ σημειωματᾶριο τοῦ Κοκκῶνη καὶ τὰ παρουσιάζω σήμερα, ἐλπίζοντας ὅτι θὰ εἶναι χρήσιμα καὶ στοὺς ἐκδότες τῆς Ἀλληλογραφίας τοῦ Κοραῆ καὶ στοὺς μελετητὲς τοῦ Κοκκῶνη.

Ἀπὸ τὸ δημοσίευμα τῆς Μαρίας Ἀμαριώτου γνωρίζαμε ὅτι ὁ Κοραῆς ἔστειλε στὸν Ι. Π. Κοκκῶνη, πού διέμενε τότε στὸ Montpellier, μιὰ ἐπιστολή με ἡμερομηνία 9 Ὀκτωβρίου 1826. Ἦταν ἡ ἀπάντηση τοῦ Κοραῆ στὸ αἶτημα τοῦ Κοκκῶνη νὰ τὸν βοηθήσει γιὰ τὴν ἐκδοση τοῦ ἔργου του «Περὶ Πολιτειῶν».² Ἡ ἀπάντηση ἦταν θετική, μολοντί, ὅπως ἀναφέρεται ρητὰ, ὁ Κοραῆς δὲν εἶχε διαβάσει τὸ ἔργο. Πῶς καὶ γιατί ὁδηγήθηκε ὁ Κοραῆς σὲ αὐτὴ τὴ στάση ἀπέναντι στὸν Κοκκῶνη;

Ἡ σχέση τοῦ Ι. Π. Κοκκῶνη με τὸν Κοραῆ δὲν χρονολογεῖται στὰ

1. Στὸν ἔντυπο Κατάλογο τῆς δημοπρασίας ἡ ἐπιστολή ἔχει τὸν ἀρ. 133.

2. Μαρία Ἀμαριώτου, *Ἰω. Π. Κοκκῶνης, ὁ πρῶτος μας παιδαγωγός*, Ἀθήνα 1937, σ. 19-21· βλ. καὶ Φίλιππος Ἡλιού, «Ἀνέκδοτα καὶ ξεχασμένα γράμματα ἀπὸ τὴν Ἀλληλογραφία τοῦ Κοραῆ», *Ἔργα εἰς Ἀδαμάντιον Κοραῆν*, Ἀθήνα 1965, σ. 64. Ἡ ἐπιστολή πέρασε ἀπὸ τὸ δημοσίευμα τῆς Ἀμαριώτου στὸ Γ. Βαλέτας, *Κοραῆς, ὅλα τὰ πρωτότυπα ἔργα. Οἱ Ἐπιστολές*, τ. Β2, Ἀθήνα 1965, σ. 504-505 (με κάποιες σιωπηρὲς παρεμβάσεις) καὶ στὸν πέμπτο τόμο τῆς Ἀλληλογραφίας τοῦ Κοραῆ, ἔκδ. ΟΜΕΔ, Ἀθήνα 1983, σ. 347-349, ἀρ. 1216.

1826. Ἡ πρώτη τους συνάντηση θὰ πρέπει νὰ ἔγινε ὅταν ὁ Κοκκῶνης ἐπισκέφθηκε τὸ Παρίσι. Δὲν γνωρίζουμε πότε ἀκριβῶς ἔφτασε ὁ Κοκκῶνης στὴ γαλλικὴ πρωτεύουσα,³ εἴμαστε ὥστόσο βέβαιοι ὅτι τὸ φθινόπωρο τοῦ 1823 ἦταν ἐκεῖ καὶ διέμενε στὴν ὁδὸ St. Jacques 164. Τὴν πληροφoρία τὴν ἔχουμε ἀπὸ δύο ἐπιστολές του, μὲ ἡμερομηνίες «(ζ')/10' 8βρίου 1823 Ν.» καὶ «7 Νοεμβ. 1823», ποὺ ἔστειλε στὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο στὴν Τρίπολη καὶ στὸν Κωνσταντῖνο Ἀσώπιο στὴν Κέρκυρα, στὶς ὁποῖες σημείωσε τὴ διεύθυνση τῆς παρισινῆς διαμονῆς του.⁴ Ἡ ἄφιξή του ὥστόσο στὸ Παρίσι θὰ πρέπει νὰ εἶχε γίνεи ἀρκετὸ χρόνο πρὶν, ἀλλὰ καὶ ἡ γνωριμία του μὲ τὸν Κοραῆ δὲν θὰ πρέπει νὰ ἔγινε τὴν ἐποχὴ ποὺ στέλνει τίς ἐπιστολές ποὺ ἀναφέραμε. Τὴν ἐντύπωση αὐτὴ τὴν διαμορφώνουν στοιχεῖα ποὺ περιέχονται στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Κοκκῶνη πρὸς τὸν Ἀσώπιο. Τοῦ γράφει γιὰ παράδειγμα ὅτι πέρασε τίς ἐξετάσεις Ζωολογίας.⁵ Προφανῶς θὰ ἦταν ἐξετάσεις μαθήματος τοῦ ὁποῖου ἡ διδασκαλία θὰ εἶχε ἀρχίσει κάποιους μῆνες πρὶν, κατὰ συνέπεια ἡ ἄφιξή τοῦ Κοκκῶνη στὸ Παρίσι θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ στὸ 1822 ἢ τὸ ἀργότερο στὶς ἀρχές τοῦ 1823. Ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι τοῦ διαβιβάζει τοὺς ἀσπασμοὺς τοῦ Κοραῆ, καὶ θέλει νὰ φανεῖ ἐνήμερος τῶν πνευματικῶν ἐνασχολήσεων τοῦ «γέροντος»,⁶ ὑποδηλώνει ὅτι εἶχε ἤδη κάποια ἐξοικείωση, ἂν ὅχι μὲ τὸν ἴδιο τὸν Κοραῆ, τουλάχιστον μὲ τὸ περιβάλλον του.

Πρὶν ὥστόσο ἀπὸ τὴν προσωπικὴ γνωριμία, ὁ Κοραῆς εἶναι πιθανὸ νὰ εἶχε ἀκούσει κάτι γιὰ τὸν Κοκκῶνη. Ἄν εἶναι ὀρθή, ὅπως νομίζω, ἡ ταύτιση ποὺ ἔχει προτείνει ὁ Ἐμμ. Ν. Φραγκίσκος, τοῦ ὑποδιδασκάλου στὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο τῆς Σμύρνης «Ἰωάννου Πελοποννησίου» ἢ «Ἰωάννου Παναγιώτου» μὲ τὸν Ι. Π. Κοκκῶνη,⁷ τότε εἶναι πιθανὸ νὰ τὸν

3. Ἀπὸ τίς ἀναμνήσεις ποὺ ὁ Κοκκῶνης καταγράφει τὸ 1839 στὸ περιοδικὸ ποὺ ἐξέδιδε (*Ὁ Παιδαγωγός* 1 (1839), 262) μπορούμε νὰ παρακολουθήσουμε ὡς ἓνα σημεῖο τὴν πορεία του: τὸν πρῶτο χρόνο τῆς Ἐπανάστασης ἔφυγε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ὁδηγήθηκε στὴ Σμύρνη καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πέρασε στὴν Ὑδρα. Δὲν ἀναφέρει ὅμως οὔτε πότε ἀναχώρησε ἀπὸ ἐκεῖ οὔτε ἂν πῆγε κατευθεῖαν στὸ Παρίσι.

4. Τὰ κείμενα καὶ τῶν δύο ἐπιστολῶν του ἔχουν δημοσιευτεῖ· βλ. Ἐμμαν. Γ. Πρωτοψάλτης, *Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου. III. Ἐγγράφα τοῦ 1823*, Ἀθήνα 1968 [Μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, τ. 5], σ. 538-542 καὶ Δημ. Γ. Ἀποστολόπουλος, «Σημειώσεις στὴν "Ἐκ Παρισίων, Rue St. Jacques No 164 - τὴν 7 Νοεμβρίου 1823" ἐπιστολὴ τοῦ Ι. Κοκκῶνη πρὸς τὸν Κ. Ἀσώπιο», *Νέα Ἑστία* 44 (Χριστοῦγεννα 1970), 262-265.

5. «Ἐπέρασα μὲ τὴν εὐχὴν σου τὴν Ζωολογίαν», ὁ.π.

6. «Ὁ Γέρων σὲ ἀσπάζεται, κάτι νέον φτιάνει πάλιν», ὁ.π.

7. Καὶ τὰ δύο ὀνόματα παρουσιάστηκαν σὲ κείμενα ποὺ δημοσιεύτηκαν τὸ 1812

είχε έντοπίσει ό Κοραής δεδομένου ότι ένδιαφερόταν, όπως είναι γνωστό, ζωηρά για τό γυμνάσιο αυτό. Έπέρ της ταύτισης συνηγορεί και ή μετέπειτα άλληλογραφία που είχαν ό «ιδιόδασκαλος» του γυμνασίου Κωνσταντίνος Οικονόμος με τόν 'Ιωάννη Κοκκώνη, όταν ό δεύτερος βρέθηκε, μετά τό 1815, στην Κωνσταντινούπολη.⁸ Είναι ακόμα πιθανό ό Κοκκώνης νά είχε στείλει στόν Κοραή ένα αντίτυπο του βιβλίου που δημοσίευσε στην Κωνσταντινούπολη τό 1817 με τόν τίτλο «Παιδαγωγός των νέων»,⁹ βιβλίο στο όποιο τονίζει τις προόδους που έχουν γίνει στην «πε φωτισμένη Εύρώπη».¹⁰

Με αυτά τά εϋσημα θα παρουσιάστηκε ό Κοκκώνης στόν Κοραή, όταν συναντήθηκαν στο Παρίσι, εϋσημα που θα φρόντισε νά τά κάνει γνωστά, αν δέν τά γνώριζε ήδη ό Κοραής. Οί προσωπικές πάντως σχέσεις τους θα διακοποϋν στα 1825, καθώς ό Κοκκώνης θα κατεβεί στο Montpellier. Δέν γνωρίζαμε την ακριβή χρονολογία, ούτε τό λόγο της μετακίνησής του από τό Παρίσι. Στο προσωπικό του ώστόσο σημειωματάριο έχει ένσωματώσει τό αντίγραφο μιās επιστολής που έστειλε από τό Montpellier στις 25 Μαρτίου του 1825 προς τόν 'Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο στην όποία σημειώνει, μεταξύ άλλων, και τά ακόλουθα που άπαντοϋν στο έρώτημά μας.

‘Ηναγκάσθην διά την υγείαν μου ν’ αναχωρήσω πρό δλίγου από τους Παρισίους.¹¹

από τις στήλες του περιοδικού *Ερμής ό Λόγιος*, σ. 32 και 130· βλ. Έμμ. Ν. Φραγκίσκος (έπιμ.), *Τά ελληνικά προεπαναστατικά περιοδικά. Εύρετήρια. Β’ α’ Ερμής ό Λόγιος» 1811-1821*, 'Αθήνα 1976, σ. 21, λήμμα: Κοκκώνης 'Ιω. "Ας θυμίσουμε έδω ότι ό Κοκκώνης ως τό 1818 περίπου χρησιμοποιούσε ως έπώνυμο τό «Κόκκων»· για λόγους που δέν γνωρίζουμε τό άλλαξε σε Κοκκώνης, επίθετο που διατήρησε ως τό τέλος της ζωής του.

8. Κώστας Λάππας - Ρόδη Σταμούλη (έπιμ.), *Κωνσταντίνος Οικονόμος ό εξ Οικονόμων, Άλληλογραφία*, τ. 1: 1802-1817, 'Αθήνα 1989, σ. 190 κ.έ. 'Η άλληλογραφία τους διατηρείται, όπως είχε την καλοσύνη νά με πληροφορήσει ό Κώστας Λάππας, ως τό 1820.

9. Δημ. Σ. Γκίνης - Βαλέριος Γ. Μέξας, *Έλληνική Βιβλιογραφία 1800-1863*, τ. 1, 'Αθήνα 1939, σ. 159, άρ. 990.

10. Με τη σκέψη αυτή άνοίγει ό συγγραφέας τόν Πρόλογο του βιβλίου του, σ. α'. Για τους όρους και τη σημασία τους στα χρόνια του Νεοελληνικού Διαφωτισμού βλ. Κ. Θ. Δημαράς, «'Η φωτισμένη Εύρώπη», *Νέα Έστία* 51 (1952), 225-230 και 306-311 [= *Φροντίσματα*, 'Αθήνα 1962, σ. 3-23· *Ιστορικά φροντίσματα, Α' 'Ο Διαφωτισμός και τό κορύφωμά του*, 'Αθήνα 1992, σ. 115-129 και 279-281].

11. Στο σημειωματάριό του ό Κοκκώνης έχει ένσωματώσει τό πρόχειρο της επιστολής, με ήμερομηνία 25 Μαρτίου 1825, που έστειλε από τό Montpellier στόν

Συνεπῶς στὶς ἀρχὲς τῆς ἀνοιξῆς τοῦ 1825 θὰ πρέπει νὰ χρονολογήσουμε τὴ μετάβασή του στὸ Montpellier, νὰ δεχτοῦμε ὡς αἰτία τῆς μετακίνησής τοὺς λόγους ὑγείας ποὺ ἐπικαλεῖται στὸ γράμμα τοῦ Μαρτίου τοῦ 1825 καὶ νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ ἐπιλογή τοῦ τόπου μπορεῖ νὰ μὴν ἦταν ἄμοιρη ἀπὸ συμβουλὲς τοῦ Κοραῆ, ὁ ὁποῖος γνώριζε καλὰ καὶ τὸ κλίμα καὶ τὰ εκπαιδευτικὰ πράγματα τοῦ Montpellier.

Στὰ 1826, ὅταν θὰ ἔχει ἔτοιμο τὸ «Περὶ Πολιτειῶν», θὰ θελήσει νὰ ζητήσει τὴ βοήθεια τοῦ Κοραῆ. Πρὶν τοῦ στείλει σχετικὴ ἐπιστολή, προσπάθησε νὰ τὸν βολιδοσκοπήσει καὶ νὰ προετοιμάσει τὸ ἔδαφος: στέλνει λοιπὸν μιὰ ἐπιστολή, μὲ ἡμερομηνία 31 Μαΐου, στὸν στενὸ συνεργάτη τοῦ Κοραῆ Φίλιππο Φουρναράκη, τὸν ὁποῖο εἶχε γνωρίσει στὸ Παρίσι,¹² καὶ τοῦ ζητάει νὰ τὸν προετοιμάσει. Τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ἔχει χαθεῖ ἢ λανθάνει· στὸ σημειωματάριο ὅμως τοῦ Κοκκῶνη σώζονται τὰ βασικὰ σημεῖα τοῦ περιεχομένου της, ὅπως τὰ ἔχει καταγράψει ὁ ἴδιος.

Μαῖον 31 [1826] πρὸς τὸν Φίλ[ιππον] Φουρναράκην εἰς Παρισίους.

Τοῦ ἔλεγα περὶ τοῦ συγ[γράμμα]τός μου ὅτι θὰ τὸ στείλω ὅλον ἢ μέρος εἰς τὸν γέρ[οντα] νὰ τὸ θεωρήσῃ καὶ ἂν τὸ κρίνῃ ὠφέλιμον νὰ σκεφθῶμεν τότε περὶ τῆς πωλήσεώς του. Ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ φιλογένεια τοῦ γέ[ροντος] μὲ δίδει πᾶσαν πίστιν, ὥστε νὰ τὸν καθίσω κριτὴν ἐμοῦ καὶ τῆς ὁποίας στοχάζομαι ὅτι θέλω προξενήσῃ ὠφελείας εἰς τοὺς ὁμογενεῖς διὰ τῆς τυπώσεως τοῦ συγ[γράμματος]. Εἶμαι ποτισμένος ἀπὸ τὰς διδασκαλίας καὶ τὰ φρονήματα, ἡγωνίσθην ν' ἀκολουθήσω αὐτὰ ὅσον τὸ δυνατόν ἦτον ἐσχῆς ἔργον νὰ εἶχα πλειότερον ἀξιώτητα, ὥστε νὰ κάμω τὸ ἔργον τελειότερον. Αἱ ἀρχαὶ ὅμως εἰς τὰς ὁποίας βαίνει εἶναι ὀρθοφρονούντων καὶ αὐτὰς κατὰ τὸ παρὸν εἶναι ἀνάγκη νὰ σκορπίσωμεν εἰς ὅσους τελειότερους δυνηθῶμεν. Φανέρωσον [[μου]] τὴν γνώμην μου εἰς αὐτὸν καὶ δός με εὐθὺς ἀπόκρισιν, σὲ ἐξορκίζω δὲ εἰς ὅ,τι ἔχεις ἱερόν, νὰ μὴν ἐκστομίσῃς τὸ πρᾶγμα εἰς κανένα ἄλλον.¹³

Μαυροκορδάτο. Τὸ πρωτότυπο δὲν βρίσκεται προφανῶς στὸ Ἀρχεῖο Μαυροκορδάτου καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ δὲν δημοσιεύτηκε στὰ «Ἐγγραφα τοῦ 1825» ἀπὸ τὸν Ἑμμ. Πρωτοψάλτη (βλ. σημ. 4).

12. Στὸ *Περὶ Πολιτειῶν* ὁ Κοκκῶνης τὸν ἀποκαλεῖ «φίλο» (βλ. τ. 2, Παρίσι 1829, σ. 227 σημ. 1).

13. Αὐτόγραφες ἐγγράφες τοῦ Ι. Π. Κοκκῶνη στὸ προσωπικὸ του σημειωματάριο, διαστάσεων 157 × 104. Θυμίζω ὅτι ὁ Φίλιππος Φουρναράκης εἶχε μεταφράσει, μὲ τίς ὁδηγίες τοῦ Κοραῆ, τὸ ἔργο τοῦ P. Claude-François Daunou, *Essai sur les*

Τὴν 3 Ὀκτωμβρίου [1826] πρὸς τὸν Κοραῖν καὶ Φουρνάρακην· ἔχω τὸ ἀντίγραφον.

Ἡ ἀπάντησι τοῦ Κοραῖ ἔχει ἡμερομηνία 9 Ὀκτωβρίου 1826. Τὸ κείμενό της εἶναι δημοσιευμένο, ὅπως εἶπαμε, ἀπὸ τῆ Μαρία Ἀμαριώτου, ἀλλὰ εἶναι χρήσιμο γιὰ τὴ ροὴ τῆς ἀφήγησής μας νὰ τὸ ἀναδημοσιεύσουμε ἐδῶ.

Φίλε κύριε Κοκκῶνι

Ζητεῖς βοήθειαν ἀπὸ νεκρόν, καὶ πιθανὸν ὅτι καὶ χωρὶς νὰ ἔχῃς χρειάν βοηθείας. Ὅπως ἂν ἦναι, ἰδοὺ τί σε λέγει ὁ μέλλων μετ' ὀλίγον καὶ ἐλπίζων νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ γῆρας διὰ πολλὰ σωματικὰ καὶ ψυχικὰ παθήματα ὀδυνηρόν.

Ὁ Λιδότος ἔρχεται κάποτε εἰς ἐπίσκεψίν μου, ἀλλ' ἔως τώρα δέν με εἶπε τίποτε περὶ τοῦ ἔργου σου. Ἄν μὲ φανερώσῃ τίποτε, θέλω τὸν παρακινήσειν, μὴν ἀμφιβάλλῃς, θερμῶς. Μ' ὅλον τοῦτο, οὐτ' αὐτὸς ἐλπίζω ὅτι θέλει τὸ ἀναδεχθῆν, διὰ τὰς ἐνεστάσας ἀνάγκας χρηματικὰς ὧν τῶν βιβλιοπωλῶν καὶ τυπογράφων, οὐτ' ἐγὼ κρίνω ὠφέλιμον εἰς σὲ τοῦτον τὸν τρόπον· διότι οὐδ' ἡ φροντίς τῆς ἰδίας ὠφελείας πρέπει νὰ παραβλέπεται, ὅταν δὲν φέρῃ βλάβην εἰς κανένα. «Τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν μεταλαμβάνειν». Μόνος ὁ ἐξῆς τρόπος μ' ἀρέσκει, καὶ ὡς ὠφέλιμος, καὶ ὡς συντομώτερος. Τύπωσε τὴν ἀγγελίαν περιέχουσαν ὀλίγην περιγραφὴν τοῦ πονήματός σου, τόσῃ μόνῃ ὅσον νὰ καταλαμβάνῃ ὁ ἀναγνώστης τὸ καίριον (l'à propos) τοῦ πράγματος, καὶ ὄχι μακράν, διὰ νὰ μὴ πέσης εἰς ὑποψίαν τῆς ὁποίας βδελύττεσαι, δὲν ἀμφιβάλλω, γοητείας. Πρόσθε, ἂν τὸ κρίνῃς εὐλογον, ὅτι καὶ παρακινούμενος ἀπ' ἐμὲ ἀπεφάσισες νὰ ἐκδώσῃς τὸ σύγγραμμα, χωρὶς ὅμως νὰ εἴπῃς ὅτι τὸ ἐγνώρισα δι' ἀναγνώσεως. Δὲν λέγω τοῦτο διστάζων περὶ τῆς ποιότητος τοῦ ἔργου σου, καὶ ζητῶν νὰ φύγῃ τὸ ὑπεύθυνον, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀποφύγωμεν καὶ οἱ δύο τὸ καὶ εἰς τοὺς δύο μισητὸν ψεῦδος. Τὸ ἔργον σου, ὁποῖα καὶ ἂν ἦναι ἡ σύνταξις του, τὸ κρίνω ἀναγκαιότατον εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι τοιαῦται, ὥστε νὰ ὑποβάλλωσιν εἰς χρεὸς ἀπαραίτητον τὸν ὅπωςδῆποτε δυνάμενον νὰ ὠφελήσῃ, νὰ γενῇ πρὸς καιρὸν τῶν «ἐμούντων καὶ οὐ τῶν ἀκριβούντων» ὡς ἔλεγεν ἓνας ἀπὸ τοὺς παλαιούς μας σοφιστάς. Ἐδῶ μόνον εἶναι δίκαιον νὰ παραβλέπεται ἡ ὠφέλεια καὶ τιμὴ τοῦ γράφοντος, διὰ τὴν ἐλπιζομένην ὠφέλειαν τῶν ἀναγινωσκόντων.

Ἀπὸ τὰς ἀγγελίας στείλε εἰς τὸν Φραγκιάδην εἰς Λόνδρον, τὸν Φραγκούλην Ροδοκανάκην εἰς Λιβόρνον, τοὺς ἀδελφοὺς Πάλλην (Frères Ralli)

εἰς τὴν μισόχριστον Βιέννην, τὸν Ρώταν καὶ Ζανῆν Βλαστοὺν εἰς Τεργέστην. Εἰς ὅσους ἐξ αὐτῶν γνωρίζεις προσωπικῶς, στείλῃ τας κατευθεῖαν· εἰς ὅσους δὲν γνωρίζεις στείλῃ τας διὰ μέσου μου, ἂν θέλῃς. Τοῦτο μόνον ἐνθυμοῦ, ὡς ἀναγκαῖον, ὅτι ἡ τύπωσις δὲν ἀρχίζει, ἂν δὲν συναχθῶσι τὰ πανταχόθεν ἀργύρια εἰς χεῖρας τοῦ ἐν Τεργέστη Ζανῆ Βλαστοῦ καὶ Ἰακώβου Ρώτα. Πρὸς τοὺς δύο γράψε κοινὴν ἐπιστολὴν τὰ ἔσω, καὶ τὸνομα μόνον τοῦ Ζανῆ Βλαστοῦ εἰς τὴν ἐπιγραφὴν. Θέλω γράφειν καὶ ἐγὼ πρὸς αὐτοὺς, ὅταν στείλῃς τὴν ἀγγελίαν. Στείλῃ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐξαιρέτως εἰς τὴν Ἐπτανήσον· ἀλλὰ νὰ φανερώνῃ ἡ ἀγγελία σου (πάλιν σε λέγω) ὅτι ἡ τύπωσις δὲν ἀρχίζει πρὶν συναχθῶν τὰ ἀργύρια εἰς τὰς χεῖρας Ζανῆ Βλαστοῦ καὶ Ι. Ρώτα, χωρὶς νὰ τοὺς βαρύνωσιν οἱ στέλλοντες μὲ ἐπιστολῶν ἀγῶγια.

Ταῦτα μὲ συγχωρεῖ νὰ σὲ γράφω τὸ ὀδυνηρὸν μου γῆρας· εἶθε σὺ νὰ ζήσης καὶ νὰ γεράσῃς ἀνωδύνως!

ὁ φίλος Κοραῆς

Ἐκ Παρισίων, 9 Ὀκτωβρίου, 1826.

[Στρ. τὸ φύλλ.]

Συμφέρεῖ ἴσως, διὰ νὰ εὐκολόνῃς καὶ νὰ ταχύνῃς τὴν συλλογὴν τῶν χρημάτων, νὰ τὴν καταμερίσῃς εἰς τρεῖς, ἥγουν νὰ συνάξωνται τὰ τῆς Βιέννης εἰς τοὺς ἀδελφούς Ράλλην, τὰ τῆς Τεργέστης εἰς Β[λαστον] καὶ Ῥ[ώταν], τὰ τῆς Λιβόρνου εἰς τὸν Φραγκοῦλην, τὰ τῆς Λόνδρας εἰς τὸν Φραγκιάδην. Στείλῃ τὴν ἀγγελίαν καὶ εἰς τὸν ἐν Κεφαλληνίᾳ Βάμβαν. Τὴν ἐδῶ συλλογὴν φροντίζει ὁ Φουρναράκης.

Στὴ σκέψῃ τοῦ Κοκκῶνῃ νὰ ζητήσῃ τὴ βοήθεια τοῦ Κοραῆ ὥστε νὰ βρεῖ ἐκδότῃ πού θὰ ἀναλάμβανε τὰ ἔξοδα τῆς ἐκδοσης τοῦ βιβλίου του, ἐκεῖνος τοῦ ἀντιπροτείνει τὴ μέθοδο τῆς συγκέντρωσης τῶν χρημάτων μὲ προπληρωμὴ τοῦ ἀντιτίμου τοῦ βιβλίου ἀπὸ συνδρομητές. Τὸν προτρέπει νὰ τυπώσῃ μιὰν Ἀγγελίαν στὴν ὁποία νὰ περιγράφῃ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου. Τοῦ δίνει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπικαλεστεῖ ὅτι προβαίνει στὴν ἐκδοσὴ τοῦ ἔργου του παρακινημένος ἀπὸ ἐκεῖνον καὶ θέτει στὴ διάθεσίν του ὅλο τὸ δίκτυον τῶν ἀνθρώπων πού χρησιμοποιοῦσε ὁ ἴδιος γιὰ τὴ διακίνησιν τῶν βιβλίων του. Συγκρίνοντας τὰ αἰτήματα πού ὁ Κοκκῶνῃς εἶχε ἐκφράσῃ στὴν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Φουρναράκη μὲ ὅσα τοῦ ἀπαντᾷ ὁ Κοραῆς μπορούμε νὰ διαπιστώσουμε ὅτι μία μόνον ἐπιθυμία του δὲν θέλησε νὰ τοῦ ἐκπληρώσῃ: νὰ γίνῃ ὁ πρῶτος ἀναγνώστης τοῦ ἔργου.

Ὁ Κοκκῶνης, μόλις ἔλαβε στὸ Montpellier τὴν ἀπάντησιν τοῦ Κοραΐ, ἐτοιμάζει ἀμέσως τὴν Ἀγγελίαν, ποὺ τὴν χρονολογεῖ 17 Ὀκτωβρίου 1826, καὶ τὴν τυπώνει ἐκεῖ: Ἀὖτ τοῦ ἐν Μομπελιέρῳ Λιθογραφικοῦ Τύπου» ἀναφέρεται στὸ τέλος τοῦ κειμένου. Δὲν ἔχει σωθεῖ κανένα ἀντίτυπο,¹⁴ τὸ περιεχόμενό της ὅμως μποροῦμε νὰ τὸ ἀναπλάσουμε, καθὼς δημοσιεύτηκε δύο φορές, καὶ νὰ ἐντοπίσουμε τὶς διαφορὰς τῶν δύο κειμένων. Δημοσιεύτηκε πρῶτα στὴ *Γενικὴ Ἐφημερίδα τῆς Ἑλλάδος*, στὸ φύλλο 40 τῆς 13ης Ἀπριλίου 1827 (σ. 159-160), καὶ στὰ Προλεγόμενα τοῦ πρώτου τόμου τοῦ *Περὶ Πολιτειῶν* (σ. α'-ς'). Ἀναδημοσιεύω τὸ κείμενο ὅπως δημοσιεύτηκε στὴ *Γενικὴ Ἐφημερίδα* καὶ δίνω στὸ ὑπόμνημα τὶς διαφορὰς τοῦ ἀπὸ ἐκεῖνο ποὺ προτάσσεται στὸν πρῶτο τόμο τοῦ *Περὶ Πολιτειῶν*.¹⁵ Τὸ ἀναδημοσιεύω ἐδῶ καὶ γιὰ τὸν πρόσθετο λόγο ὅτι ἡ ἀνάγνωσις τοῦ κειμένου τῆς Ἀγγελίας ἀπὸ τὸν Κοραΐ τὸν ἔκανε, χωρὶς ὅπως εἴπαμε νὰ ἔχει διαβάσει ὅλο τὸ ἔργο, νὰ κινητοποιηθεῖ καὶ νὰ παρέμβει ἐνεργῶς γιὰ νὰ ἐκδοθεῖ τὸ βιβλίον.

Ἀ γ γ ε λ ί α σ υ ν δ ρ ο μ ῆ ς

[πρὸς ἔκδοσιν νέου συγγράμματος ἐπιγραφομένου *Περὶ πολιτειῶν, περὶ τῶν εἰς σύνταξιν καὶ συντήρησιν αὐτῶν καὶ περὶ τῆς δημοσίως κυβερνήσεως Σύνοψις...* ὑπὸ Ἰ. Κ.]

Φίλτατοι Ὁμογενεῖς Ἕλληνες!

Εἰς τὸν προκείμενον ἱερὸν τῆς Ἑλλάδος ἀγῶνα χοεὸς θεῖον ἔχει καθεῖς τῶν Ἑλλήνων νὰ συντρέξῃ τὸ κατὰ δύναμιν, μαρόμενος, ἄρχων, νοθετῶν, ὑπουργῶν, συνεισφέρων, ὅπως καὶ ὅ,τι ἔχη ἕκαστος, διὰ ν' ἀνασώσωμεν καὶ ζωὴν, καὶ ἐλευθερίαν, καὶ πατρίδα. Ἐν ᾧ καὶ τὰ φωτισμένα ἔθνη τοῦ κόσμου συναγωνίζονται ἤδη συμβοηθοῦντα φιλοτίμως, καὶ ἐπευφημοῦντα μετ' ἀγαλλιάσεως τὸ ἀναγεννώμενον Ἑλληνικὸν κλέος, εἶν' αἰσχρὸν νὰ κάθηται ἀναισθητος ὁ λεγόμενος Ἕλλην, μὲ δεμένας χεῖρας, κατὰ τὴν παροῦσαν τῶν ὁμογενῶν κρίσιμον κίνησιν, μὴ συναγωνιζόμενος εἰς τίποτε μὲ λόγον ἢ μ' ἔργον, καθ' ὅσον δύναται. Οὔτε ῥώμην

14. Ὅπως διαπιστώνει καὶ ὁ Φίλιππος Ἡλιού, «Βιβλία μὲ συνδρομητές. II. Ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς Ἐπανάστασης ἕως τὸ 1832», *Ὁ Ἐραμιστής* 22 (1999), 198 σημ. 6.

15. Μὲ ἀραίωση δηλώνω στὸ κείμενο τὶς ἀλλαγὰς ποὺ δίνω στὸ ὑπόμνημα. Μέσα σὲ [ ] δηλώνω τὶς προσθῆκες ποὺ ἐπέφερε ὁ συγγραφέας στὴ δευτέρα δημοσίευσιν τῆς Ἀγγελίας καὶ σὲ { } δηλώνω ὅσα ἀφαίρεσε.

σώματος ἔχω, οὔτε μαχιμότητα, ἀλλ' οὐδ' ὑγείαν καὶ μ' ἐχάρισεν ἡ φύσις, οὔτε πλοῦτον ἢ τύχην, ὥστε νὰ ἐκπληρώσω τὸ χρέος μου ἀπ' αὐτῶν. Ὁλίγας γνώσεις ἔτυχα νὰ μάθω, καὶ αὐταὶ εἶναι τὸ μόνον μου ἀγαθὸν ἐπὶ τῆς γῆς, ἐκ τοῦ ὁποίου ἔχω νὰ συνεισφέρω εἰς τὰ παρόντα μικρὰν συνεισφοράν· ἀλλὰ καὶ αὐτὴν δὲν δύναμαι, κατὰ δυστυχίαν, νὰ προσφέρω ἀπ' ἑμαντοῦ μόνον, χωρὶς τῆς φιλοτίμου συνεργίας τῶν εὐπόρων ὁμογενῶν. Ὅθεν ἔρχομαι διὰ τῆς παρούσης ἀγγελίας νὰ ζητήσω τὴν συνδρομὴν αὐτῶν πρὸς τύπωσιν τῆς περὶ πολιτειῶν συνόψεως.

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς γνωρίζεται ἱκανῶς τοῦ βιβλίου ἡ ὑπόθεσις· πλὴν στοχάζομαι πρὸς νὰ φανερώσω ἐν περιλήψει καὶ περὶ τῆς διαθέσεως, καὶ περὶ τῶν ἐν αὐτῷ περιεχομένων. Διαιρεῖται τὸ σύγγραμμα κατὰ τὴν ἑλλην εἰς τμήματα τέσσαρα. Εἰς τὸ πρῶτον γίνεται ἡ διήγησις πῶς, κατὰ τὰ ἱστορούμενα, ἤρχισαν οἱ κοινωνοῦντες ἄνθρωποι νὰ πολιτεύονται, καὶ πῶς, καθ' ὅσον ἐτελειοποιοῦν τὰς διανοητικὰς αὐτῶν δυνάμεις, μετεξούμιζον καὶ τὰς πολιτείας ἐπὶ τὸ κρεῖττον. Ἡ θεοκρατία τῶν Αἰγυπτίων, τὰ πρῶτα μικροβασιλεία τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα, αἱ μετὰ ταῦτα δημοκρατίαι αὐτῆς, ὡς τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ τῶν Σπαρτιατῶν, ἔπειτα ἡ Ῥωμαϊκὴ πολιτεία, ὅλαι ἀλληλοδιαδόχως ἐξιστοροῦμεν διδάσκουσι τὸν ἀναγνώστην τοὺς νόμους, τὰ διάφορα πολιτεύματα, καὶ τὴν εἰς τὰ τοιαῦτα προκοπὴν τῶν παλαιῶν ἐθνῶν. Ἐπειτα συνεχιζόμενος ὁ λόγος πρὸς δῆλωσιν καὶ τῶν μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους συμβάντων, διασαφεῖ πῶς, ἐκ τῆς βαρβαρότητος καὶ τῆς φευδαλικῆς ἀναρχίας τοῦ μεσαιῶνος, ἐγεννήθησαν τὰ νέα τῆς Εὐρώπης πολιτεύματα· τίνι τρόπῳ μὲ τὴν προκοπὴν τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς ἐστερεώθησαν αἱ συνταγματικαὶ βασιλεῖαι καὶ ὁποῖαι εἶναι αἱ εἰς τὴν Ἀμερικὴν συσταθεῖσαι ἰσοπολιτεῖαι.

Τὸ δὲ δεύτερον τμῆμα διαλαμβάνει περὶ τῆς συντάξεως τῶν πολιτειῶν ἐν γένει· ἐκ πόσων καὶ ὁποίων σωμάτων πολιτικῶν πρέπει νὰ συστήνῃνται, ἢ εἰς πόσα μέρη πρέπει νὰ ᾔηται διηρημένον τὸ κράτος· πῶς νὰ συντάσσωνται ἕκαστον, καὶ ὁποῖα καὶ πόση ἐξουσία ἀνήκει εἰς τὸ κάθε εἶδος τῶν ἀρχόντων, ὥστε νὰ μὴ κινδυνεύῃ ἡ ἐλευθερία τῶν πολιτῶν ἀπὸ κἀνεὸς τῶ αὐτόγνομον. Ἐν ἐνὶ λόγῳ ἐξετάζεται ἀκριβῶς, πῶς ἡ συνταγματικὴ καὶ κοινοβουλευτικὴ πολιτεία δύναται νὰ συνταχθῇ κατὰ λόγον τῆς ἐκτάσεως τοῦ τόπου καὶ τοῦ πληθους τῶν κατοικοῦντων, ὅσον τὸ δυνατόν ἀρμοδιώτερον, πρὸς τὴν εὐνομίαν ὅλης τῆς ἐπικρατείας γενικῶς, καὶ ἐκάστης ἐπαρχίας ἰδίως.

συνταγματικαὶ : πολιτικαὶ | συνταγματικὴ καὶ κοινοβουλευτικὴ πολιτεία : αἱ ἀντιπροσωπευτικαὶ πολιτεῖαι γινόμεναι κοινοβουλευτικαὶ

Εἰς δὲ τὸ τρίτον γίνεται λόγος περὶ τῶν συντηρητικῶν μέσων τῆς πολιτείας. Οἱ νόμοι, ἡ ἀνατροφή, ἡ θρησκεία, τὰ περὶ τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τῶν πολιτῶν κυρίως ἐξετάζονται, ὅποια πρέπει νὰ ᾖναι, ὡς τὰ ἀρμοδιώτερα πρὸς συντήρησιν τῶν καθεστώτων· καὶ τέλος ἡ κυβερνήσις, ἣτις γίνεται τοῦ τετάρτου τμήματος ὑπόθεσις. Ὅσα ἀπαιτοῦνται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν οἰκονομίαν· τὰ κατὰ τοὺς πολιτικοὺς ἄρχοντας, κυβερνήτας ἢ δικαστάς, καὶ ὑπουργούς· ὁ διοργανισμὸς αὐτῶν, καὶ τῶν κυβερνητικῶν λειτουργείων, καὶ τὸ ἔργον ἐκάστου λειτουργοῦ· ἡ σύνταξις τοῦ στρατιωτικοῦ, καὶ ἡ ἐξέυρεσις τῶν λοιπῶν ἀναγκαίων πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος· τὰ πρὸς αὔξησιν τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου συντείνοντα, καὶ τὰ περὶ τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς πολιτείας· ὅλα ἐν ἐνὶ λόγῳ τὰ κατὰ τὴν κυβερνήσιν διασαφοῦνται ἀκριβῶς, καθ' ὅσον τὸ συνοπτικὸν τοῦ συγγράμματος συγχωρεῖ καὶ τελευταῖον εἰς τὸν ἐπίλογον ἐξετάζεται καὶ τὸ εἶδος τῆς πολιτείας τὸ συμφερότερον εἰς τὴν ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα.

Τοιαύτη εἶναι ἡ περίληψις καὶ ἡ διάθεσις τοῦ συγγράμματος, περὶ τοῦ ὁποίου πλείοτερα νὰ εἴπω, τῆς παρουσίας ἀγγελίας τὰ ὅρια δὲν με συγχωροῦσιν. Ἡθέλησα νὰ συνάψω εἰς ἐν ὅς' ἀποβλέπουσι τὴν σύνταξιν τῶν πολιτειῶν, καὶ τὴν εὐνομον καὶ ἀσφαλῆ τῶν ἀνθρώπων κυβερνήσιν, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς, σὺν Θεῷ, ἀναζώσης Ἑλλάδος, καὶ χάριν τῶν καταγινομένων εἰς τὴν κυβερνήσιν αὐτῆς· ἐκείνων μάλιστα, ὅσοι δὲν δύνανται εἰς πολυεὶδῃ ἀλλόγλωσσα βιβλία νὰ μάθωσι τὰ δέοντα. Δὲν λέγω τίποτε περὶ τῆς ὠφελείας τοῦ συγγράμματος εἰς τὴν παροῦσαν μας κατάστασιν· δὲν ἔχομεν χρεῖαν μόνον τοῦ πῶς νὰ ἐλευθερωθῶμεν, ἀλλὰ καὶ τοῦ πῶς νὰ πολιτευθῶμεν, διὰ νὰ συντηρήσωμεν τὴν μετὰ τοσούτων πόνων ἀνακτηθεῖσαν ἐλευθερίαν, καὶ νὰ εὐτυχήσωμεν, ὡς τὰ πεπαιδευμένα ἔθνη, φωτιζόμενοι καὶ εὐνομούμενοι. Δὲν ἔχομεν δὲ κἀνὲν σύγγραμμα τὴν σήμερον διαλαμβάνον περὶ τῶν τοιούτων· οὐδ' ἄλλα ἔχουσι ν' ἀναγνώσωσιν οἱ κατὰ τὴν Ἑλλάδα, εἰμὴ ὅσα ὁ ἀναγεννητὴς τῶν Ἑλλήνων σοφὸς μας γέρον Κ. ἔγραψε εἰς τὰ προλεγόμενα τῶν ὁποίων ἐξέδωκε προγονικῶν συγγραμμάτων, μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ παράδειγμα τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς τούτου μιμούμενος, καὶ ὑπ' αὐτοῦ παρακινήθεις εἰς τὸ νὰ ἐκδώσω τὸ σύγγραμμα, ἐπέισθην νὰ ἐπιχειρησθῶ τὴν δημοσίευσιν, ἀ γ ω ν ι σ θ ε ῖς τὸ κατὰ δύναμιν, διὰ νὰ κοινοποιήσω εἰς τὸ Πανελλήνιον πολλὰ τῶν ὅσων ἡ τῶν παλαιῶν καὶ νεωτέρων πείρα ἀπέδειξεν ἀναγκαῖα εἰς τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν εὐνομίαν τῶν ἐν κοινωνίᾳ ζώντων ἀνθρώπων.

Ἡ ἔλλειψις τῆς ἀναγκαίας χρηματικῆς δαπάνης ἐμποδίζει ἕως τὴν σήμερον τοῦ συγγράμματος τὴν τύπωσιν. Τὸ βιβλίον θέλει τυπωθῇ κατὰ πάντα ὁμοίωτον μὲ τὰ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ μας γέροντος ἐκδοθέντα Πολιτικά τοῦ Ἀριστοτέλους· καὶ περιέχει, νομίζω, ὁμοῦ μὲ τὸν πίνακα τῶν λέξεων, ὑπὲρ τὰς πεντακοσίας σελίδας τοῦλάχιστον. Κατ' ἀρχὰς ἐστοχάσθην νὰ ζητήσω διὰ τῆς συνδρομῆς μόνην ὑπογραφὴν ὀνομάτων· ἀλλ' ἡ παντελὴς χρηματικὴ ἀπορία μ' ἀναγκάζει σήμερον νὰ ζητήσω καὶ τὴν προσπληρωμὴν τῆς τιμῆς ἀπὸ τοὺς φιλοτίμους συνδρομητάς· οὐδ' εἶναι δυνατόν ν' ἀρχίσω τὴν τύπωσιν τοῦ βιβλίου, πρὶν νὰ συναχθῶσιν, ἐκ τῆς πανταχόθεν συνδρομῆς, τὰ ἱκανὰ διὰ τὸ ἔξοδον χρήματα, εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐν Τεργέστη Κυρίων Ζαννῇ Βλαστοῦ καὶ Ἰακώβου Ῥώτα, καὶ τοῦ ἐν Λιβόρνῳ Φραγκούλῃ Ροδοκανάκη, πεμπόμενα εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν κατὰ τὰς λοιπὰς πόλεις ἐπιμελητῶν, εἰς τοὺς ὁποίους ἔχουν νὰ π λ η ρ ό ν ω σ ι ν οἱ συνδρομηταί. Οἱ δὲ ἀναδεχθέντες τὴν ἐπιμέλειαν ταύτην, γνωστοὶ διὰ τὴν φιλογενειάν των ἄνδρες, ἔχουσι ἱκανὴν ὑπόληψιν, ὥστε καθεὶς τῶν συνδρομητῶν νὰ ἐμπιστευθῇ ἀφόβως εἰς αὐτοὺς τὸ ἀργύριόν του, ἕως οὗ παρὰ τῶν αὐτῶν νὰ λάβῃ καὶ τὸ βιβλίον.

Τὰ ὀνόματα τῶν συνδρομητῶν θέλουν τυπωθῇ εἰς τὸ τέλος τοῦ τόμου. Ἡ δὲ τιμὴ τοῦ βιβλίου ἀδέτον προσδιορίζεται, διὰ τοὺς κατὰ τὴν Ἑλλάδα συνδρομητάς, δύο τάλληρα δίστυλα· διὰ δὲ τοὺς κατὰ τὴν Εὐρώπην, δέκα φράγκα διὰ τοὺς ἐν Γαλλίᾳ, καὶ δέκα καὶ ἥμισυ διὰ τοὺς ἔξω αὐτῆς. Ἡ τύπωσις ἀρχίζεται εὐθὺς ἀφ' οὗ ἔμβωσι τὰ ἐκ τῆς συνδρομῆς χρήματα εἰς τὰς χεῖρας τῶν ὁποίων ἀνέφερα ἀνωτέρω Κυρίων Ζ. Βλαστοῦ καὶ Ἰ. Ῥώτα ἐν Τεργέστη, καὶ τοῦ ἐν Λιβόρνῳ Φρ. Ροδοκανάκη.

ῚΕρῶσθε ἀδελφοὶ ῚΕλληνες ὁμονοοῦντες.

Οἱ κατὰ τὰς ἐξῆς πόλεις ἐπιστάται τῆς συνδρομῆς εἶναι οἱ Κύριοι:

ῚΕν Ναυπλίῳ [, ὁ ἐκδότης τῆς Γεν. ῚΕφημ. Θεόκλητος Φαρμακίδης — καὶ ὁ χρ. ἔμπορος Ι. Ξένος.]

ῚΕν ῚΥδρᾷ [, ὁ Ν. Παγκαλάκης.]

[ῚΕν Αἰγίνῃ, ῚΑνδρέας Παπαδόπουλος.]

ῚΕν Κερκύρᾳ ὁ εἰς τὴν ῚΑκαδ. Διδ. Κ. ῚΑσώπιος· καὶ ὁ χρ. ἔμπορος Κωνστ. Γεροστάθης.

ῚΕν Κεφαλληνίᾳ ὁ Γεράσιμος Λειβαδάς καὶ ὁ ῚΙερ. Διδ. Ν. Βάμβας.

ῚΕν Ζακύνθῳ [, ὁ Διονύσιος καὶ ῚΑδελφοὶ Μητζενόπουλον.]

πληρόνωσιν : προσπληρόνωσιν

Ἐν Λιβόρνῳ Φραγκοῦλης Ῥοδοκανάκης· καὶ ἐν Πίσῃ ὁ Παν. προφῆν
Οὐγγροβλ. Ἰγνάτιος.

Ἐν Ὁδησσῷ Σπ. Κωνσταντᾶς [καὶ Σπ. Ντάλλας.]

[Ἐν Μόσχᾳ, Ἰω. Μπούμας.]

Ἐν Τεργέστη Ἰ. Ῥώτας καὶ Ζ. Βλαστός.

{Ἐν Βιέννῃ οἱ ἀδελφοὶ Ῥάλλοι.

Ἐν Βενετία}

Ἐν Μασσαλία Ῥοδοκανάκης καὶ Υἱοί.

Ἐν Παρισίοις {ὁ σεβασμὸς μας γέρον Κ. καὶ ὁ Φ. Φουρνιόπουλος.}
[ὁ Κ. Ἐβερδάρτος]

Ἐν Λόνδρᾳ [Στέφανος] Φραγκιάδης.

{Ἐν Μομπελιέρῳ} [Ἐκ τοῦ ἐν Μομπελιέρῳ λιθογραφικοῦ τύπου]

τὴν ιζ' Ὀκτωβ. Ἰωκστ'.

{Ι. Κ.}

Στὴν Ἀγγελία ὁ Κοκκῶνης μένει πιστὸς στὸν Κοραὴ ὅχι μόνο σὲ
θέματα πολιτικῆς ἰδεολογίας ἀλλὰ ἀκολουθεῖ κατὰ γράμμα καὶ ὅσα τοῦ
εἶχε ὑποδείξει στὸ πρακτικὸ ἐπίπεδο στὴν ἐπιστολὴ τῆς 9ης Ὀκτωβρίου.
Ὅταν λοιπὸν ὁ Κοραὴς τὴ λαβαίνει, πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ ἴδιου μήνα
—πιθανότατα σὲ πολλαπλὰ ἀντίτυπα—, ἱκανοποιεῖται τόσο ἀπὸ τὸ πε-
ριεχόμενό της ὥστε ἀποφασίζει νὰ τὸν βοηθήσει ἀκόμα περισσότερο.
Ὅχι μόνο γράφει ἐπιστολὴ στὸν ἐκδότῃ Ambroise-Firmin Didot (τοῦ
εἶχε ἀπλῶς ὑποσχεθεῖ πῶς ἂν τὸν ἐπισκεπτόταν, δὲν θὰ παρέλειπε νὰ τὸν
παρακινήσει)¹⁶ καὶ στέλνει ὁ ἴδιος τὴν Ἀγγελία, ὅπως τοῦ εἶχε ὑποσχε-
θεῖ, στοὺς ἀνθρώπους ποὺ εἶχε ὑποδείξει στὸν Κοκκῶνη, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ
περιεχόμενο τῶν ἐπιστολῶν του μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε τὸ προσω-
πικὸ ἐνδιαφέρον ποὺ ἐπιδεικνύει γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ βιβλίου.

Στις 30 Ὀκτωβρίου ὁ Κοραὴς στέλνει τὴν πρώτη ἐπιστολή. Τὴν
ἀπευθύνει στὸν Στέφανο Φραγκιάδῃ στὸ Λονδίνο —εἶναι ἡ ἀνέκδοτη
καὶ ἀθησαύριστη ἐπιστολὴ ποὺ παρουσιάστηκε στὴ δημοπρασία τοῦ
Πέτρου Βέργου.¹⁷

16. Ἀδαμάντιος Κοραὴς, *Ἀλληλογραφία*, ὅ.π., σ. 350-351, ἀρ. 1218: ἀνα-
δημοσιεύεται ἀπὸ τὴν ἔκδοση *Lettres inédites de Coray à Chardon de la Ro-
chette, 1790-1796*, Παρίσι 1877, σ. 427.

17. Ἡ ἐπιστολὴ ὅπως εἴπαμε εἶναι αὐτόγραφη καὶ οἱ σημερινές της διαστά-
σεις εἶναι 18 × 7,7. Οἱ ἀρχικὲς διαστάσεις τοῦ φύλλου τῆς ἐπιστολῆς ἦταν ἀσφαλῶς
μεγαλύτερες, ἀφοῦ στὸ verso τοῦ φύλλου ἓνα μέρος μόνο ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή πρὸς τὸν
ἀποδέκτη ἔχει ἀπομείνει: Monsieur S / No 28 Mar. Μὲ τίς νέες της διαστάσεις

Φίλε Φραγκιάδη,

Ἔλαβα τὴν ἐπιστολήν σου (22 Ὀκτωβρίου). Ἐδῶ κλεισμένην σὲ πέμπω τὴν ἀγγελίαν, εἰς τὴν ὁποίαν βλέπεις, ὅτι εἶσαι εἰς ἀπὸ τοὺς διορισθέντας νὰ συναθροίζητε τῆς συνδρομῆς τὰ ἀργύρια. Προθυμῆσον παρακαλῶ σε, ὅσον εἶναι δυνατόν καὶ συγχωροῦν αἱ περιστάσεις νὰ καταγράψῃς συνδρομητάς, ὅχι μόνον ἀπὸ τοὺς ἡμετέρους, ἀλλὰ ἂν ἦναι τρόπος καὶ ἀπὸ τοὺς Ἀγγλους. Τὸ βιβλίον εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τὸ ἀπαίδευτόν μας ἔθνος, καὶ συνταγμένον ἀπὸ ἄνθρωπον, ὅστις εἶναι καὶ λόγιος, καὶ τὸ πολὺ καλῆτερον ἀκόμη, καὶ λογικός. Ὅ,τι δύνασαι νὰ κατορθώσῃς, τὸ κατορθώνεις διὰ τὴν πατρίδα. Εὐτόχει.

Ὁ Κοραῆς.

30 Ὀκτωβρίου, 1826.

Φίλε Φραγκιάδη,

Ἔλαβα τὴν ἐπιστολήν σου (22 Ὀκτωβρίου). Ἐδῶ κλεισμένην σὲ πέμπω τὴν ἀγγελίαν, εἰς τὴν ὁποίαν βλέπεις, ὅτι εἶσαι εἰς ἀπὸ τοὺς διορισθέντας νὰ συναθροίζητε τῆς συνδρομῆς τὰ ἀργύρια. Προθυμῆσον παρακαλῶ σε, ὅσον εἶναι δυνατόν καὶ συγχωροῦν αἱ περιστάσεις νὰ καταγράψῃς συνδρομητάς, ὅχι μόνον ἀπὸ τοὺς ἡμετέρους, ἀλλὰ ἂν ἦναι τρόπος καὶ ἀπὸ τοὺς Ἀγγλους. Τὸ βιβλίον εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τὸ ἀπαίδευτόν μας ἔθνος, καὶ συνταγμένον ἀπὸ ἄνθρωπον, ὅστις εἶναι καὶ λόγιος, καὶ τὸ πολὺ καλῆτερον ἀκόμη, καὶ λογικός. Ὅ,τι δύνασαι νὰ κατορθώσῃς, τὸ κατορθώνεις διὰ τὴν πατρίδα. Εὐτόχει.

Ὁ Κοραῆς.

30 Ὀκτωβρίου, 1826.

Ἡ αὐτόγραφη ἐπιστολὴ τοῦ Κοραῆ πρὸς τὸν Στέφανο Φραγκιάδη.

Τὴν ἐπόμενην κιόλας μέρα, στίς 31 Ὀκτωβρίου, στέλνει παρόμοιου περιεχομένου ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἰάκωβο Ρῶτα στὴν Τεργέστη, ἀπὸ τὴν ὁποία παρθετέω ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ θέμα μας.

... Λιὰ τῆς παρουσίας παρακαλῶ... καὶ τοὺς δύο νὰ δώσετε προσοχὴν εἰς τὴν περικλεισμένην διπλὴν ἀγγελίαν (στέλλοντες τὴν μίαν χωρὶς ἀναβολὴν εἰς τὸν Βάμβαν), καὶ νὰ προμηθεύσετε εἰς αὐτὴν ὅσους δύνασθε συνδρομητάς. Ὁ ἐκδότης τοῦ συγγράμματος εἶναι ὅχι μόνον λόγιος, ἀλλὰ (τὸ εὐτυχέστερον καὶ τὸ σπανιώτερον) καὶ λογικός. Τὸ σύγγραμμα εἶναι

ἦταν ἐπικολημένη κάπου· φέρει στὸ πίσω μέρος ἔντονα ἔχνη τῆς κόλλας ποὺ ἔχει δημιουργήσει δύο ὁπὲς στὸ ἄνω, δεξιὸ καὶ ἀριστερό, τμήμα της. Προέρχεται ἀπὸ παλαιοβιβλιοπώλῃ τοῦ Λονδίνου.

ἀναγκαῖον εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις· καὶ διὰ τὴν ἀνάγκην ταύτην τὸν παρεκίνησα νὰ κάμῃ τοιαύτην ἀγγελλίαν. Πέμπτοι σήμερον ἐξ αὐτῆς καὶ εἰς τοὺς Ἀδ[ελφούς] Πάλ[λη] εἰς Βιέν[νην] καὶ εἰς τοὺς Ὀ[υ]ν[ο]ύς] Ροδ[οκα-
νάκη] καὶ Σ[ία] εἰς Μασσαλίαν, καὶ εἰς τὸν Φραγκ[ούλην] τοῦ Λιβόρνον,
καὶ εἰς τὸν Φραγκιάδ[ην] τῆς Λόνδρας...¹⁸

Τὴν ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Φραγκιάδην ποὺ λάνθανε τὴν ἔχουμε· λανθά-
νουν ἐπομένως ἀκόμα οἱ ἐπιστολὲς πρὸς τὸν Ροδοκανάκη στὴ Μασσαλία
καὶ πρὸς τὸν Φραγκούλη στὸ Λιβόρνο, ποὺ θὰ εἶχαν προφανῶς πανομοι-
ότυπο περιεχόμενο.

Παράλληλα κινεῖται καὶ ὁ Κοκκῶνης γιὰ νὰ βρεῖ ἀνθρώπους πρόθυ-
μους νὰ τὸν βοηθήσουν στὴν ἐγγραφὴ συνδρομητῶν καὶ ἑτοιμοὺς νὰ ἀνα-
λάβουν τὴ συγκέντρωση τῶν χρημάτων. Στὸ σημειωματάριό του ὡστό-
σο ὑπάρχει μία μόνο σχετικὴ ἐγγραφὴ:

[ἔγραψα] πρὸς τὸν Ἀργυρόπουλον ἐν Λιβόρνω περὶ τῆς Ἀγγελίας.

Ὁ κατάλογος πάντως τῶν ἀνθρώπων ποὺ δημοσιεύεται στὸ τέλος
τοῦ κειμένου τῆς Ἀγγελίας στὴ Γενικὴ Ἐφημερίδα¹⁹ δείχνει ὅτι παρόλ-
ληλα μὲ ὅσους τοῦ εἶχε ὑποδείξει ὁ Κοραῆς, ὁ Κοκκῶνης προσπάθησε νὰ
ἀξιοποιήσῃ τὶς γνωριμίες του γιὰ νὰ διευρύνει τὸν κατάλογο τῶν «ἐπι-
στατῶν τῆς συνδρομῆς». Στὴν Κέρκυρα ὅρισε τὸν Κωνσταντῖνο Ἀσώ-
πιο, μὲ τὸν ὁποῖο συνδεόταν μὲ προσωπικὴ φιλία ὅπως δείχνει ἡ ἐπιστολὴ
ποὺ τοῦ ἔστειλε ἀπὸ τὸ Παρίσι τὸ 1823,²⁰ καὶ τὸν ἔμπορο Κωνσταντῖνο
Γεροστάθη. Στὴν Κεφαλλονιά τὸν Γεράσιμο Λειβαδά. Στὴν Πίζα τὸν
πρώην Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιο. Στὴν Ὀδησσὸ τὸν Σπυρίδωνα Κων-
σταντά, στὸν ὁποῖο εἶχε ἀφιερῶσει τὸ πρῶτο του δημοσίευμα.²¹

Τὰ προβλήματα ὅμως γιὰ τὴν πραγματοποιήσῃ τῆς ἔκδοσης τοῦ βι-
βλίου ἄρχισαν νὰ παρουσιάζονται: ὁ Ambroise-Firmin Didot φαίνεται
ὅτι ἀρνεῖται νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἔκδοσή του καὶ ἡ ἀνταπόκριση στὴν ἐγγρα-
φὴ συνδρομητῶν εἶναι ἱσχνή. Ἐνα περίπου χρόνον μετὰ ὁ Κοκκῶνης δη-
λώνει: «Ὀλίγοι τῶν παροικούντων ὁμογενῶν εἰς τινὰς τῶν ἄνω εἰρημέ-
νων πόλεων τῶν χριστιανικῶν ξένων ἔθνων συνέδραμον καὶ ἐξ αὐτῶν ἕως

18. Ἀδαμάντιος Κοραῆς, *Ἀλληλογραφία*, β.π., σ. 349-350, ἀρ. 1217: αὐτό-
γραφη ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο Ρώτα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

19. Βλ. ἐδῶ σ. 278-279.

20. Βλ. ἐδῶ σ. 270.

21. *Παιδαγωγὸς τῶν νέων ἢ Νέον ἀλφαριθμητικόν... προσερεχθὲν τῷ Κυρίῳ
Σπυρίδωνι Κωνσταντῇ, Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1817* ἔτει βλ. ἐδῶ σ. 255.

τὴν σήμερον [τὸ θέρος περίπου τοῦ 1827] μόλις εἴκοσιν ἔστερζαν νὰ πληρώσωσιν».²²

Ἡ τελευταία καὶ οὐσιαστικὴ ὑπηρεσία ποὺ τοῦ προσέφερε ὁ Κοραΐς τὸ 1826 — ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ 1827 — ἦταν νὰ παρέμβει στὸν ἕτερο καὶ μονιμότερο ἀπὸ τοὺς ἐκδότες του, τὸν I. M. Eberhart, ὥστε νὰ ἀναλάβει αὐτὸς τὴν ἐκδοσὴ τοῦ βιβλίου ποὺ, προφανῶς, εἶχε ἀρνηθεῖ ὁ Διδότος: ὁ πρῶτος τόμος τοῦ ἔργου, ποὺ θὰ δεῖ τελικὰ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος στὸ Παρίσι τὸ 1828, θὰ ἐκδοθεῖ «Ἐκ τῆς Τυπογραφείας Κ. Ἐβεράρτου». Ὅσον ἀφορᾷ τὰ οἰκονομικὰ προβλήματα, θὰ ἀντιμετωπιστοῦν μὲ φροντίδες ποὺ θὰ ἐκδηλωθοῦν τὰ ἐπόμενα χρόνια, μετὰ τὸ 1826 ποὺ θέσαμε ὡς χρονολογικὸ ὁρόσημο αὐτῆς τῆς μελέτης.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

22. Ἡ δὴλωσή του στὴ σ. ζ' τοῦ πρώτου τόμου τοῦ *Περὶ Πολιτεῖων*.